

Hafenscher Károly

Zsoltárok az evangélikus istentiszteleten

Az Egyház igazi kincse az evangélium — hangzik a lutheránus hitvallási iratok egyik legfontosabbikának tényt leszögezõ, irányt kijelölõ mondata. Az evangélium egyszerre a kanonizált négy szent könyv és a «viva vox evangeli»¹, azaz Isten szeretetének jó híre, az Isten kegyelme örömhírének közzététele. Az evangélium nem emelhetõ ki az Írás (ti. a Biblia) egészébõl — így a Zsoltárok könyvének összefüggésébõl sem. A zsoltárok gyûjteménye Jézus imádságoskönyve volt. A zsoltárok az Egyház imádságoskönyve. A zsoltár a kereszténység egészének, így hát egyik közös-ségének, a lutheranizmusnak is drága imádságanyaga, napi használatra szóló, felbecsülhetetlen értékû kincse.

Hafenscher Károly evangélikus lelkész a Magyarországi Evangélikus Egyház országos irodai igazgatója, a Liturgiai és Agendaszerkesztõ Bizottság elnöke. Elõadása a Magyar Egyházzenei Társaság V. kongresszusán, Budapesten 2001. március 15-én hangzott el.

A mai evangélikus liturgia alapmûve, a „Handbuch der Liturgik” így fogalmaz: „A zsoltár, amely az evangélikus istentisztelet bevezetõ részében az általános keresztény gyakorlatnak megfelelõ helyet foglalja el, egyszerre *imádkozott és énekelt istenigéje*”¹.

A zsoltárformában megszólaló ige teljesen átszõvi az evangélikus istentiszteletet. Alig találunk olyan istentiszteleti elemet, melyben közvetve vagy közvetlenül ne szólalna meg a zsoltárok szava vagy legalább gondolkodásmódja.

Alapvetés

Az evangélikus egyház története nem csupán 500 évet fog át. Nem 1517-ben indul e közösség élete. Az ott elágazási, váltoállítási pont volt (ha egyáltalán egy hosszú, évszázados folyamat s benne egy életmû pontnak nevezhetõ). A lutheránus közösség is *kétezer éves egyháztörténetre* tekint vissza, s a két évezred háttérében ott a közös ószövetségi történelem, amelynek kísérõje a zsoltár mûfaja, közösségi és egyéni éneklésének tartalma (s rajta keresztül stílusa és lelki alkata).

A közös múlt révén és a szakadássorozatok ellenére *megmaradt a zsoltárhasználat alapvetõ igénye és gyakorlata minden keresztény felekezetben*. Mi hát a közös és az eltérõ a kereszténység felekezetei és a lutheránus felekezet között ezen a téren? Nem okafogyott-e ez az elõadás, hiszen az evangélikus egyház a protestáns felekezetek között talán *a legnagyobb mértékben és minõségben tartotta meg a közös, kétezer éves kincset a liturgiában, sõt bizonyos területen megõrzött olyasmít is, amit még a római egyház sem tartott meg a II. Vatikáni Zsinat után? Érdemes-e hát külön tárgyalni az evangélikus zsoltárértelmezést és -használatot?*

¹ *Handbuch der Liturgik*. 695.

Csak úgy, ha nem ragadjuk ki az evangélikus gyakorlatot az ökumenikus összefüggésből. A kereszténység egész családján belül egy közösségnek, egy ágnek a zsoltárhasználatáról van tehát szó, *amely nagyrészt megfelel* az egyetemes keresztény gyakorlatnak, kisebb részt pedig eltávolodik attól.

Mit jelent a zsoltár az evangélikus ember és közösség számára?

A zsoltárok anyaga a *világirodalom* különösen értékes része. Egyetemes, emberi. Így tükröt tart elénk. Gondolkodni, tépelődni, felfelé tekinteni és lábunk elé nézni tanít. Összecsengeni engedi az egyetemes emberi gondolkodást, a tragikus miatt való elkeseredést és a világban található jószág-szépség feletti örömet. Mélyen emberi az egyéni hangban és közösségi megnyilvánulásában is. Megtanítja olvasóit-használóit egyszerre isteni és emberi viszonylatban élni.

A Zsoltárok könyvének anyaga mint a Szentírás része *számunkra Isten ígéje*.² Több mint emberi költemény, több mint egy gyülekezetnek (korábban az Ószövetség, majd az Újszövetség gyülekezetének) ima- és énekanyaga. Több mint egyéni panasz, hálaadó, könyörgő anyag. Isten ígéje, amely *teremtő* szó, utat mutató, embert felemelő, emberre gondot viselő, embert célba juttató szó. Isten ígéje. Ezért a Zsoltárok könyve az evangélikus istentiszteletben *igehirdetési anyag* is. Nemcsak úgy, hogy perikópaként igehirdetési textus, hanem az introitusként való előfordulási helyén és *bárhol az istentisztelet folyamán is* —töredékekben vagy egészében— *Isten ígéje, amely élő és ható* (Zsid 4,12).

A zsoltárok anyaga —mivel az *Jézus imádságoskönyve*— kiemelt jelentőségű. A Krisztus-tanítvány az *imádság iskolájában* is a Mester követője. Jézus zsoltárhasználatára és -kezelésére az igazi mérték számunkra. Az, hogy Jézus használja, ahogyan használja, amit idézett vagy elimádkozott, példaértékű az Egyház számára!

A zsoltárok Isten kiválasztott *népének és gyülekezetének* imádságos- és énekeskönyve. Ahogyan az Ószövetség népe énekelte, imádkozta, idézte a zsoltárokat, ugyanúgy az új választott nép, az Egyház is. A kettő között a mai napig járható, összekötő híd a zsoltárok anyaga. A zsoltár mai használatában ezért megjelenik Isten népének *egysége és folytonossága*.

Luther — zsoltárok — istentisztelet

Luther sokat foglalkozott a zsoltárokkal. Mivel biblikus professzor volt a wittenbergi egyetemen, nemcsak híres bibliafordításában, hanem előadásában is napirendre kerültek a zsoltárok. Zsoltárelőadása egész exegetikai munkájának alapjává vált (Dictata super Psalterium 1513–16), Operationes in Psalmos 1519–21, 1530, Összefoglalás a zsoltárokról, 1531, Nagyelőadás-sorozat a graduál-zsoltárokról 1532–33).

² „A Zsoltár inkább Isten szava. Ő mondja ki azokat, amikor egy általa megérintett —megilletődött— lélek formálja meg az emberi szavakat. Így válik a zsoltár kinyilatkoztatássá, amely az embert az üdvösség útjára vezeti.” Guardini 11.

Elgondolkodtató az a megfogalmazás, ahogy 4–5. zsoltármagyarázatában, az 1513–16-os sorozatban ír: „Senki sem tud zsolttárt imádkozni, aki nem tette a zsolttár szavait magáévá. Sajátjává lehet azonban akkor, ha ugyanazt az érzületet, ugyanazt a lelkiületet birtokolja, amelyben a zsolttár eredetileg megszólalt. Ha enélkül imádkozik, hasonló ahhoz, aki egy komédiában szerepel, és bár a megfelelő szavakkal, de kitalált ügyekkel cselekszik. Másként cseng ugyanis, amit a hajótörött valóban mond, mint az, amit a hajótörött eljátszója (megjelenítője) vagy a maszkaros mond, még akkor is, ha azok ugyanazok a szavak. Az ugyanis a saját, amaz pedig a más idegen szavát mondja.”

Ebben az értelemben *tanulgatjuk, használjuk* mi, evangélikusok a Zsolttárok könyvét — akár introitusként csendül fel az istentiszteleten, akár lekción között megszólaló zsolttárénekről, recitálásról vagy prózai mondásról, akár az igehirdetés alapjául szolgáló textusról, akár más funkcióban elhangzó, de zsolttárszöveget hozó vagy zsolttárparafrazisként megjelenő részeiről van szó.

Evangélikus istentisztelet és a zsolttárok

Mindezek a formák és műfajok rendszeres *alkotóelemei* a lutheri módon megreformált, azután sokféle változáson átment evangélikus misének-istentiszteletnek.³

Bármely liturgikus műfajban szólal meg evangélikus istentiszteleten a zsolttár, annak minden esetben Krisztusra vonatkozóan kell lennie.⁴

A lutheri reformáció népe mind Európa többi részén, mind pedig Magyarországon az *egyetemes keresztény gyakorlatot folytatva* használta a liturgia alkotóelemeiként a zsolttárokat.

Az introitusból többnyire gyülekezeti kezdő- (bevezető) ének lett. Mivel azonban ez az evangélikusság története során nem csak zsolttárjellegű éneket jelentett, az istentisztelet kezdetén megmaradt a többnyire (akár váltakozó formában is!) olvasott, olykor recitált zsolttár. Az antifonális gyakorlat sajnos nem maradt meg egyöntetűen. A reformáció korában az eredeti forma mind Németországban (és egyéb evangélikus területeken), mind pedig hazánk területén élt, sőt a maga teljes gazdagságában virágzott.⁵ Később — részben református hatásra, részben pedig a teológia-, azon belül liturgika-történetből ismert folyamatok nyomán — szinte teljesen eltűnt. Az újreformátori mozgalmak felismerései, majd a liturgikus mozgalmak elevenedése nyomán a XX. század ismét

³ Ne feledjük, hogy Luther mindkét, az istentiszteletről szóló nagy iratában (természetesen) tudatosan használja a mise kifejezést: Formula Missae — Deutsche Messe. Ezért érthetetlen, hogy 2000-ben tudományos igényű egyháztörténeti könyv azt írja, hogy Luther elutasította a misét. (Ha pontosítunk és miseáldozatról beszélünk, akkor már vita tárgya lehet Luther tanítása — a képlet azonban ott sem oly egyszerű, hogy kijelentő módban elutasításról lehetne beszélni.)

⁴ Vö. Fischer 15–35: a zsolttárok értelmezése mint „vox ad Christum”!

⁵ Ha Luther — aki az egész zsolttár éneklésének pártján állt — elhagyta az antifóna használatát, az nem azért történt, mert elvileg ellenezte, hanem azért, mert az antifónának németre való átültetése nehézséget okozott — vö. Köber 709!

visszatér az ősi formákhoz. Azokat részben visszaállítja, részben töredékesen használja. Ez jellemző mind a nyugat-európai, mind pedig a magyar evangélikusság istentiszteleti életére.

Ugyanez a folyamat mondható el az epistola és evangéliumolvasás közötti, eredetileg az ambó lépcsőjéről (gradus — graduale) felcsendülő zsoltárról is. A mai evangélikus szóhasználatban „főéneknek” nevezett ének eredetileg zsoltár volt, majd zsoltárjellegét veszítve általános, a vasárnap tartalmára utaló, esetleg textushoz kapcsolódó ének lett. Az olvasmányrend „egyszerűsödésének” (elszegényedésének) folyamata leállt, s ma újra igény van a gazdagabb olvasmányrend visszaállítására ill. kialakítására, ezért az olvasmányok közötti zsoltárhasználat ideális formáját keressük.

Egy bizonyos: a zsoltárok ügye az evangélikus istentisztelet rendjében nem megoldott, ezért újragondolásra, rendbetételre szorul. Ennek a folyamatnak jelentős állomása európai viszonylatban az új német istentiszteleti rendtartás megszületése. A „Gottesdienstbuch” gazdag zsoltáranyagot kínál — igen nagy változatossággal. Ugyanebbe a folyamatba tartozik hazai evangélikusságunk liturgiareformjának hónapok óta folytatódó zsoltármunkálata. Erről azonban a jelen (elsősorban analitikus) szakaszban korai lenne következtetéseket is sejtető állításokat hozni nyilvánosságra.

Felhasznált irodalom:

Seybold, Klaus: *Die Psalmen. Eine Einführung*. Stuttgart 1991².

Ficher, Balthasar: *Die Psalmen als Stimme der Kirche*. Trier 1982.

Köber, W. Berthold: „Die Elemente des Gottesdienstes (Wort Gottes, Gebet, Lied, Segen)”, in Schmidt-Lauber, Hans-Christoph — Birietz, Karl-Heinrich: *Handbuch der Liturgik*. Leipzig 1995. 689 sqq.

Blankenburg, Walter: „Der gottesdienstliche Liedgesang der Gemeinde”, in Müller, Karl Ferdinand — Blankenburg, Walter (Hg): *Leiturgia. Handbuch des evangelischen Gottesdienstes*. Band IV. Kassel 1961. 560–659.

Drömann, Hans-Christian — Wiese, Götz: *Psalmen beten, Psalmen sprechen und singen*. Hannover 1992.

Beckmann, Joachim: „Das Proprium Missae”, in Müller, Karl Ferdinand — Blankenburg, Walter (Hg): *Leiturgia. Handbuch des evangelischen Gottesdienstes*. Band II. Kassel 1955. 47–87.

Guardini, Romano: *A zsoltárok bölcsessége, elmélkedések*. Budapest 1999.